

MAGYAR VONATKOZÁSÚ FRANCZIA NÉPKÖNYV A XVI. SZÁZADBÓL.

DR. GULYÁS PÁLTÓL.

(Négy szöveggéppel.)

A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Orsz. Könyvtára a mult év folyamán egy igen értékes bibliográfiai ritkasággal gyarapodott: egy XVI. századi francia népkönyvvel, mely czimében is kifejezett magyar vonatkozásaival keltette föl a könyvtár-igazgatóság figyelmét. Aimon de Varennes műve ez, a Hystoire et ancienne chronique de l'excellent roy Florimont, 1528-ból, mely Z. v. *Lachnit* könyvtárának Bécsben május hó 15. és 16. napjain tartott árverésén került ismét a könyvpiacra s erős küzdelem után 1160 koronáért ment át Múzeumunk birtokába; látszólag magas ár, a melyet azonban teljesen igazol a példány ritka volta és kitünő állapota. *Brunet*¹ csupán két példányt ismer belőle, ezek egyike a mi példányunkkal azonos s 1834-ben került föl először az árveréseken, hogy a *de Bure*, *Moral de Vindé*, *Yemeniz*, *Firmin-Didot* és *Lachnit*-féle könyvtárakban sorra vándorolva, végre a Széchényi-könyvtár cimaeliái között hihetőleg örökre megpihenjen. Hánytatott sorsáról s főleg vételárának ingadozásáról hiányzanak a közelebbi adatok; csupán annyi ismeretes — *Brunet* kézikönyvéből — hogy már a *de Bure*-féle árverésen 455 frankot adtak érte, a mi a mult század első felében igen jelentős összegnek tartatott. Ritkaságának illusztrálására azt is felhozhatjuk, hogy e kiadás a *Bibliothèque Nationale* gazdag gyűjteményéből is hiányzik, a hol csupán az 1555-iki lyoni kiadás van meg, mely jóval csekélyebb értékű.

A kötet ritkasága s magyar vonatkozásai, azt hiszem, kellőkép igazolják a vele való bővebb foglalkozást. A következőkben

¹ Manuel du libraire^s. 186. I. II. köt. 1307. hasáb.

egyrészt kimerítő bibliográfiai leírását, másrészt irodalomtörténeti méltatását, tartalmi ismertetését s magyar vonatkozásának értékelését veszi az olvasó.

I.

A kötet részletes leírása a következő:

1^a czimlap: **C** *Hystoire & ancienne* || *Cronique de l'excellent roy Florimōt filz du noble Ma||taquas duc Dalbanie, En laquelle est contenu comment||en sa vie mist a fin plusieurs adventures||et en faitz che-||valeureux se maintint si baillammēt contre l'admiral de||Cartage et Candobras roy de Hongrie|| que denant sa||mort se trouva roy couronne de cinq royaumes. Et com-||mēt pour lamour de la domoïsselle de liste celee par trois ||ans mena vie si douloureuse quil fut appelle poure pdu. || [Nyolcz sornyi üres tér.] **C** *On les bend au palais en la pmiere galerie par ou on||ba a la chancellerie en la boutique de Jehan longis. ||* [Három sornyi üres tér.] **Avec privilege.** (l. 1. képet.) 1^b l. a kiváltságlevél: **[A]**¹ *Tous ceulx qui ces p̄sentes lettres verront||stb.* 2^a l. 4. sor közepén: **Ce fut fait le, xviiie. iour||dauril lan mil cinq cens xviii.** || [két sornyi üres tér, a harmadik közepén:] **Signe Moifait.** 2^b l. az előszó: **[P]**¹ *Gurtant que les cueurs humains et mes-||ment etc.* 3^a l. kezdődik az elbeszélés: **C** *Commēt le royaume de Macedoyne fut par||lez rommains en province conuertiy apres la mort||de Macenius: qui fut roy de Grece denāt la reedi-||fication de Rome.* [86×78 mm. nagyságú fametszet, mely trónoló királyt ábrázol, jobbján három, balján két álló alakkal.] **[C]**¹ *Elle braye & ancienne hystoire racompte: que||stb.* 77^a l. végződik a prózában írt elbeszélés. 77^b l. kezdődik a verses zárszó: **C** *Gentilz esprit: vous qui nestes pas las||stb.* 78^a l. az impressum: **C** *Cy fine ceste presente hystoire et ancienne cronique de||l'excellent roy Florimont: nouvellement imprimee pour Jehan longis libraire demourant au palais a Paris: et||fut achenee dimprimer le vingtiesme iour Dauril; Lan||mil cinq cens vingthuyt.* 78^b l. [nyomatatójegy] (l. 2. képet).*

4-rét. Lapnagyság: 165 × 116 mm. Ivek jelzése: egy jel-telen, B—Tiiii. Lapok száma: 78 számozatlan levél (156 oldal). A sorok átlagos száma oldalankint 29. Az egész kötet kövér

¹ 19 mm. magas levéldiszes kezdőbetű, fehér, pontozott fekete alapon.

of sub a anteo nullis nolf Jabitam 00707

Hystoire & ancienne

Tronique de le excellent roy florimont filz du noble Da
taquas duc Dalbanie. En laquelle est contenu comment
en sa vie mist a fin plusieurs aduétudes/ et en faitz che
ualeureux se maintint si baillammēt contre l'admiral de
Cartage et Candobrias roy de Hongrie/ que deuant sa
mort se trouua roy couronne de cinq royaumes. Et com
mēt pour lamour de la damoiselle de Lisse celee par trois
ans mena vie si douloureuse quil fut appelle poure pdu.

On les vend au palais en la pmiere galerie par ou on
va a la chancellerie en la boutique de Jehan longis.

Avec privilege

fraktur-betűkkel van nyomatva. Az összes fejezetek nagy iniciáléval kezdődnek. Összesen 48 kezdőbetű van a könyvecskében; ezek közül harminchár 19 mm. magas, fekete alaphoz fehéren kiemelkedő, virágokkal díszített iniciálé; nyolcz 12 mm. magas, fehér alapról feketén kitűnő díszbetű, jobbra figurális díszszel s végül négy 28 mm. magas, fekete alapról fehéren kiemelkedő kezdőbetű, melynek ékítésmódja az első csoporttal rokon.

A kötet ezenkívül hét fametszetet tartalmaz. Ezek:

2. Jehan Longis nyomtatójegye.

3^a lapon; méreteit és rövid leírását l. föntebb.

13^b (Di-vel jelzett) lapon egy 78×60 mm. nagyságú fametszet, melynek (heraldikai értelemben vett) bal oldalán Florimont áll, kivont karddal készülve lesújtani a jobb oldalt álló, szűrő tüskékkel borított szörnyetegre.

24^b lapon egy 76×59 mm. nagyságú fametszet a hullámos tengert ábrázolja: a háttérben egy árbozós hajó áll, melyben két alak foglal helyet, elől csónak két evezőssel, a mint a hajóra szállítják Florimont-t s tanítómesterét Floquart-t, a kik

Philippes királyhoz igyekeznek, hogy megsegítsék őt Candobras magyar király ellen.

53^a (Oi jelzésű) lapon egy 53×52 mm. nagyságú fametszet, mely Florimont s lándzsás vitézeinek kivonulását ábrázolja Candobras soktornyú tábora ellen (l. 3. képet).

55^a (Oiii jelzésű) lapon egy 54×52 mm. nagyságú fametszet Florimont és Candobras csapatainak összetűzését ábrázolja, a háttérben Andrenople soktornyú látképével (l. 4. képet).

66^a (Rii jelzésű) lapon egy 86×66 mm. nagyságú fametszet, mely Florimont s Cauergis őrségének lovas ütközetét jeleníti meg.

78^b lapon egy 67×50 mm. nagyságú fametszet. Jehan Longis nyomtatójegye. (l. 2. képet.)

Kitűnő karban fenmaradt példány, gesztenyeszínű simított szattyán bőrkötésben, címnyomással a háton és sávozóval alakított vonaldíszszel a háton és födeleken. A táblák pereme s a belső tükör kerete kis vasakkal van aranyozva. Rendkívül gondos, párisi munka. Az elülső őrlap második oldalán e bejegyzés: *collationné. Complet. Le 12 Mars 1834 || J. J. de Bure l'ainé.* Ez alatt látható *Yeméniz* aczélmetszetű ex librise s még lentebb Ambr. Firmin *Didot* könyvtárjegye 1850-ből. A címlapon XVI. száadi kézzel e bejegyzés: *Te suis à Antoine Milliet notre habitant de Lyon.* Ugyane név szerepel még a címlapon lejjebb, a 9. sor után kezdődő úron, a 78^a lap alján, a 78^b lapon a nyomtatójegy fölött és alatt.

II.

Ez a népkönyv prózai átdolgozása a középkori francia epika egyik verses termékének, mely tárgyanál fogva a görög-byzáncai csoportba tartozik.

Jobbára fantasztikus, mese-szerű történetek teszik a csoportot, melyek erős keleti hatás alatt honosultak meg a görög irodalomban, annak hellenisztikus korszakában s egy új műfaj, a regény képviselői gyanánt virágoztak a byzáncai periodusban is. E műfaj legrégebb termékei, minők az ál Callisthenes, Dares és Dycytis, továbbá Apollonius, Hippocrates, szent Katalin története már jókor lefordítottak latin nyelvre s az olasz félszigeten át egész Nyugat-Európában elterjedtek. A görög eredeti a legtöbb esetben nem maradt reánk.

Vannak viszont a francia epikának olyan görög eredetű termékei, melyek latin közvetítés nélkül, közvetlen görög forrásból meríttettek: ezek rendszerint a keresztesháborúk révén, szájhagyománykép terjedtek el a francia lovagok s a kíséretükben volt énekesek között. A görög eredeti e csoport nagy részéről sem maradt az utókorra, de származásukat tartalmi sajátos-

3. Florimont kivonulása.

ságaikból elég valószínűséggel állapíthatjuk meg. E csoportba tartozik pl. *Éracle, Floire et Blanchefleur, Athis et Porphirias* s a bennünket ezúttal legközelebből érdeklő Florimont is.

A görög-byzáneci csoport egyik, Franciaországban kivált-kép népszerű terméke az ál Callisthenes krónikája volt, melyet valamennyi közül talán legkorábban dolgoztak fel a francia epikusok. Nagy Sándor élettörténetét beszéli el ez a krónika, melyet legelőbb *Albéric de Besançon* ültetett át dauphinéi nyelvjárásba, még pedig nyolczszótagú verses éposz alakjában. Munkája, mely csak töredékben maradt reánk, a XII. század

4. Küzdelem Andrenople előtt.

lelelején, esetleg a XI. század végén keletkezett. Nem lehetetlen, hogy a monda ez első feldolgozásához I. Fülöp francia király meseszerű család-fája szolgált indítékul, mely az uralkodót anyai ágon Fülöp makedon királytól vezette le.

Legjelentősebb feldolgozása a Nagy Sándor-mondának, mely persze egyre bővült idegen mesés elemekkel s mindjobban fölvetta a középkori lovagvilág színezetét, *Alexandre de Bernai* tollából való, a ki a

nyolcz szótagos versformát is tizenkettőssel cserélte föl, mely épen e költemény nagy népszerűsége következtében kapta később az alexandrin nevet. *Alexandre de Bernai* munkája, melyet alighanem *Pierre de Saint-Cloud* fejezett be, annyira népszerűvé tette a nagy király élettörténetét, hogy egyes epizódjait külön is feldolgozták és újabb elemekkel bővítve még jobban kiszínezték (pl. a *Voeux du Paon*, a *Restor du Paon* című költemények a XIV. századból), újabb folytatást költöttek hozzá (ilyen a *Vengeance d'Alexandre* még a XII. századból, mely a fejedelem halálának megboszulását tárgyalja), vagy végül egyéb eredetileg egészen távol álló hősökkel s kalandokkal hozták kapcsolatba az epikai ciklusok megalkotásánál igen kedvelt módon: genealogiai szálak segélyével. Ez úton függ össze a Nagy Sándor-

mondával Florimont története, melyben az énekes Nagy Sándor nagyatyját dicsőíti.

Florimont verses feldolgozása 1188-ból való s rendkívüli népszerűségéről a fenmaradt kézirati másolatok nagy száma tanuskodik. *Psichari*¹ tizenöt kéziratot sorol föl, melyek közül nyolcz — verses és prózai vegyesen — a Bibliothèque Nationale tulajdona.

A stilisztikai szempontokból igen figyelemre méltó verses feldolgozás szerzőjéről csupán annyit tudunk, amennyit maga árult el az elbeszélés folyamán. Ezek szerint *Aimons de Varennesnek* hívták, hosszabb időt töltött Gallipoliban, Thráckiában s Philippopolisban is megfordult, a hol Florimont történetével megismerkedett s azt előbb görögből latinra, majd latinból francziára fordította. Paulin *Paris*,² a ki még vakon hitte a szerző nevében tett kijelentéseket, azt hiszi, hogy *Aimon* görög származású volt s csak azután jött Franciaországba, miután huzamosabb időt hazájában töltött. A verses elbeszélésbe szúrt néhány görög kifejezés és szövegtöredék szorgosabb vizsgálata azonban újabbán megdöntötte ezt az álláspontot. *Psichari*³ s utána *Risop*⁴ meggyőzően kimutatták, hogy a szerző, a ki e töredékekkel görög tudását akarta fitogtatni, épen az ellenkezőről tesz tanúságot. Abban mindkét tudós megegyezik, hogy *Aimon* görög nyelvismerete annyira fogyatékos, hogy az a nagyhangú állítása, mintha a görög eredetét maga fordította volna le latinra s azután francziára, nem egyéb jámbor esalásnál, melylyel szavahihetőségéről akarta meggyőzni naiv közönségét. Csak ott tér el a két tudós felfogása egymástól, a mint a görög foszlányok eredetét magyarázzák.

Psichari ugyanis abból a tényből kiindulva, hogy a Florimontban előforduló görög szavak — a mennyiben nincsenek egészen kiforgatva eredeti mivoltukból — részben betűszerinti, részben fonetikus átírásban olvashatók, azt következteti, hogy *Aimon* oly latin szöveg alapján dolgozott, melyben a görög foszlányok meg voltak s ő azokat onnan vette át.

¹ Études dédiées à Gaston Paris. Paris 1901.

² Les manuscrits français de la bibliothèque du Roi. III. köt. 9—53. l.

³ I. h.

⁴ Abhandlungen Herrn Prof. Adolf Tobler ... dargebracht. 430—463. l.

Risop ellenben azon a véleményen van, hogy a költő elbeszélésének csupán magvát szedte föl keleti útján, latin vagy francia tolmács segélyével s egész önállóan dolgozta föl több más, részben hazájában is ismert monda vagy elbeszélés epizódjaival kitöltve annak kereteit. A görög kifejezéseket illetőleg pedig *Risopnak* az a véleménye, hogy azokat *Aimon* maga illesztette bele elbeszélésébe, ezzel is fokozva látszólagos hitelét. Az ehhez szükséges minimális nyelvtudást *Aimon* valószínűleg keleti útjára készülve szerezte meg, olyanfajta görög szószedetek segélyével, a minők az auxerresi és avranches-i glosszáriumokban mai napig is fennmaradtak.

Mindkét nézet csak föltevés, melyet pozitív adat nem támogat. Szerintünk *Risop* nézete a valószínűbb, miután a Brutus-, Nagy Sándor-, Cligès-, Flore et Blancheflore- és Parthonopeus-mondák egyes számai Florimont cselekményének szövedékében tagadhatatlanul felcsillannak s miután sem az állítólagos görög eredeti, sem pedig latin fordítása tényleg ki nem mutatható. A kérdés végleges tisztázása különben csak akkorra remélhető, ha Florimont kritikai kiadása, melyet *Risop* rendez sajtó alá, végre napvilágot lát s ekként a romanisták szélesebb körei számára is könnyen hozzáférhetővé lesz.

A verses Florimont-regény, a középkori epika többi népszerű termékéhez hasonlóan, a XV. század folyamán prózai alakot öltött s amazokkal együtt kedves olvasmányává lett az előkelő világnak. E prózai felújításoknak alig van valamelyes belső értékük s irodalmi jelentőségük legföljebb abban áll, hogy — mint *Becker* mondja¹ — gyakorló iskolául szolgáltak a prózai elbeszélő stílus kialakulásához.

A könyvnyomtatás elterjedésével a század végén s a XVI. század elején az eredetileg főúri köröknek szánt prózai átdolgozások népkönyvekké vedlenek át és rövidebb-hosszabb időn a ponyvára kerülnek. A kéziratok finom pergamenjét felváltja a durva rongypapír s a burgundi mesterek szindús miniaturáit az otromba fametszetek...

¹ Grundriss der altfranzösischen Literatur. I. Heidelberg, 1907. 136. l.

III.

A Florimont monda tartalmi foglalata e népies formájában a következő:

Abban az időben, a mikor a mai Rómát még Palentecnek nevezték s Romulus és Remus, a város újjáépítői még a világon sem voltak, élt Görögországban két királyleány; az idősebbik Bruthus felesége lett, a kiról Bretagnet nevezték el, a másik pedig Madian babyloniai királyhoz ment férjhez. Ez utóbbi frigyből két fiú született; Selec,¹ az idősebbik és Phelippes, az ifjabbik. Mindketten erkölcsökben gazdag nevelésben részesültek s még atyjuk által lovaggá üttettek. A mikor Madian érezte halála közeledtét, felosztotta fiai közt birodalmát. Selec kapta Egyiptomot, Nubiát és Babyloniát, míg Phelippes osztályrésze Görögország s nagy kincs volt. A fivérek csak nehezen válnak meg egymástól: Selec, csak-hogy ott maraszsa öcscsét, saját osztályrészéből is részt ajánl neki, de eredménytelenül. A búcsuzás színhelye Damietes városa, a hol még egy epizód is lejátszódik. Egy Meleons nevű úr ugyanis ifjabbik fiát, Damyanst, beajánlja Phelippes kíséretébe, a ki az ifjút lovaggá üti. Ezen Damyans testvérbátyja, Elyeades, igen elkeseredik s úgy atyjának, mint a királynak heves jelenetet csinál.

Phelippes és kísérete tengerre szállva, egy darabig csöndes időben közeledik a görög partok felé, de úgy három nap múltán óriási vihar kerekedik s szétszórja a tizenkét hajóból álló rajt. A király két hétig hanyódik a tengeren, végre a tizenötödik nap hét hajójával szerencsésen bejut Eneclon kikötőjébe, a hol egy hónapig pihent. Azután lovas kíséretével városról-városra bejárja az országot. Egy szép nap, kalandozás közben, Magyarország határához ért «ou gecta sa veue en une plaine qui estoit grande trois iournees, sans y auoir autre chose que pasture et apparence de manoir». A király igen elcsodálkozik a vidék lakatlan-ságán, mire felvilágosítják, hogy a vidéket egy iszonyú oroslán tartja rettegésben. A király nemes fölbuzdulásában elhatározza, hogy megmenti az országot a fenevadtól s tényleg meg is küzd vele. Diadalt aratván, elhatározza, hogy a küzdelem szinterén várost épített. Így keletkezett Phelipope városa, mely egy, a görögök által Podamen-nek nevezett folyó mellett fekszik.

¹ Első említésnél Solac van szedve.

A városalapítás után a király országnagyjainak sürgetésére megnősül s Damyans tanácsára a szép Amordaillet, Meneusnek, Cecille és Barbarie királyának leányát veszi feleségül. Frigyükből egy kis leány született: Romanadaple (Plena d'amor anagramja), a ki fölserdülve oly széppé lett, hogy a király elrejti a férfiak szeme elől s kihirdeti, hogy csak az láthatja meg színről-szinre s kaphat csókot tőle, a ki három évig szolgálatába szegődik.

A hir hallatára idegen királyok, hercegek, grófok s bárók seregestől Phelippes király udvarába özönlének s jelentkeznek a három évi próbaszolgálatra. De a királyleány szépségének hire, a sok megtiszteltetés mellett komoly veszélyt is hoz Phelippes feje fölé. Candobras magyar király, «homme cruel et plein d'iniquité» szintén a szép leányzó kezére vágyik s követeket küld Phelippes udvarába, felszólítva őt, hogy hódoljon meg neki s adja hozzá feleségül leányát. A követség, melyet Meleans nevű lovag vezetett, elutasító válaszzal tér meg Marionba, Candobras székelyére. A magyar király éktelen haragra lobban s hatalmas sereggel betör Görögországba, sorra meghódítva Phelippes városait.

Ezen hosszadalmas expozíció után a népkönyv szerzője végre belekezd Florimont tulajdonképeni történetébe. Florimont¹ atyja Mataquas, Duras ura és Albanie hercege, anyja pedig Edozie Fragus perzsa király leánya s Medon, Esclavonie fejedelmének huga volt. A szép gyermek lovagi erényekben gazdagon nőtt fel s alig hogy lovaggá lett, már is kivonul a leopárd fejű, darú testű szörnyeteg ellen, a ki a szomszédos Garganeus országot tartja rettegésben. A szörnyeteget két napi heves küzdelem után saját barlangjában legyőzi s már épen jelt akar adni kürtjével földre vonult kíséretének, a mikor egy csodaszép tündér, a rejtett sziget (isle celee) hölgye jelenik meg előtte, a ki jutalmul csodatevő kardot s gyűrűt ad neki, fölfedi előtte a szörny zsira-

¹ E név görögül elbeszélésünk szerint *Elencos*, a verses redakció szerint *Elencos*. Risop *Helimus* trójai királyfi nevének elferdítését látja benne, a kit a monda szerint Achilles fia, Neoptolemus Albániába, tehát a mi hő-sünk hazájába hurcolt s a ki új hazájában nagy tekintélyre, sőt Vergilius szerint uralkodói polezra is került. Hogy e név francia fordításába mint került a virág fogalma, azt Risop a Helena királynő mondakörével magyarázza, mely a szép asszonynek a régiek által Heleniumnak nevezett növény (Inula Helenium L.) keletkezésénél döntő szerepet juttat.

dékának sebgyógyító erejét s végül szívével is megajándékozza, mélységes titoktartás kötelezettsége mellett.

Alig tér haza Florimont, Garganeus, a hálátlan óriás követeli is beállítanak a királyi udvarba s Mataquast adófizetésre szölkítják fel. Mataquas ismerve az óriás hatalmát, nem zárkózik el mereven a parancs elöl, de fia tudni sem akar róla s kész párbajba szállni a henczegő óriással. A párbaj Florimontra nézve sikerrel végződik s az ifjú hős az óriás fejével tér meg Durasba. Hőstettei mellett Florimont a tündérasszony szerelmes öleléséről sem feledkezik meg s titkon gyakran találkozik vele, sőt szenvedélye annyira elhatalmasodik, hogy még a hőstettekről is lemond. Hiába jó hire Phelippes és Candobras háborúskodásának, hiába akarná atyja, hogy ő is részt vegyen a küzdelemben, Florimont csak nem mozdul titokzatos kedvese mellől.

Ekkor Flocard, a királyfi nevelője, varázsló hatalmával földeríti Florimont kedvesének a kilétét s azt a körülményt is, hogy az asszonynak válnia kell Florimonttól, ha emberi szem meglesi találkozásukat. Tanácsára a kém szerepét maga a királynő vállalja magára és sikerül kémkedésével egymástól örökre elszakítani a szerelmeseket.

A tündérasszony visszatér hazájába s három évig gyászolja kedvesét. De azután ismét megvigasztalódik s nőül megy Veufas-hoz, Candobras unokaöcscséhez. E frigyből született Nactabus, a sziget későbbi királya s oly híres varázsló, hogy tetszésszerint vihart támasztott a tengeren.¹

Florimont nem tud megvigasztalódni, saját s atyja vagonát eltékozojja s régi fényes nevét is levette, ezentúl povre perdu-nek nevezi magát. Tétlenül nézi, mint ront atyja birodalmára a kartágói tengernagy, a ki unokaöcscse, Garganeus halálát megboszulandó, egyre-másra fölégeti Albanie városait. Végre fölrázza apathiájából Risus herczeg, Calabre urának megérkezése, a ki nagy sereggel jó Phelippes király segélyére. A povre perdu azon

¹ Paulin Paris szerint a verses elbeszélésben Nectanebus a neve ennek fejedelemnek, a ki később Florimont fia, Philippes udvarába kerül, miután országát elvesztette. A versíró megjegyzi, hogy a rossz nyelvek szerint Nectanebus Olimpias királynőnek tette a szépet s igen közeli viszonyban áll Nagy Sándorral, de ezt a pletykát alaptalannak mondja. A népkönyv ezt a szölat egészen elejti.

rongyosan elébe járul s Risus, bár fogalma sincs kilétéről, rááll, hogy az ő vezetése alatt folytassa az utat. A jó öreg Flocard, nem akarva magára hagyni neveltjét, szintén a kísérethez szegődik s Cacopédiere változtatja nevét, a mi görögül annyit tesz, mint «mauvais garson».

Több napi szárazföldi út után a sereg három napra megpihen Eseopleban, egy magyarországi «moult noble» városban. A povre perdu, Risus engedelmével, Cacopediet küldi előre Phelipopleba, hogy elszállásolásukról gondoskodjék. Cacopedie feladatának a varázsgyűrű segítségével, melynek az az ereje, hogy viselője minden óhajtását teljesítik, fényesen megfelel. A város egyik legmódosabb kereskedője, Delphins szállásolja el a povre perdut s kellő ruházatról is gondoskodik. A sereg megérkezte után a povre perdu Risus négy lovagját azzal az üzenettel küldi Phelippes király elé, hogy csak az esetben segíti meg Candobras ellen, ha bemutatja neki leányát, Romanadaplet. A király, egy korábbi álma hatása alatt, beleegyezik a merész kívánságba s fényes lakomát rendez vendégei tiszteletére, melyen a királyleány is megjelen. A fiatalok, természetesen, első látásra kölesönös szerelemre gyúlnak. Lakoma után a férfiak egyedül maradnak s az uralkodó feltárja előttük a háború mai állását. Candobras és Phelippes között két éve folyik a háború, körülbelül egyforma szerencsével. Kémei jelentése szerint, a magyar király most újabb támadásra készül s Phelippes a povre perdut bizza meg serege vezetésével.

Candobras csakugyan már másnap oly heves ostromot intéz Phelipople ellen, hogy a város az idegenek segítsége nélkül bizonyon meghódolna. A povre perdu s lovagjai azonban szétverik a portyázó magyarokat, a kiknek sorából Inidian, Dans, Gelfus német herczeg és Sarrus neveit említi az elbeszélés, és nagy pusztítást visz közöttük véghez. Vesztesége láttára Candobras megtizedelt seregével kénytelen Calocastre várába visszavonulni. A povre perdu a várat is megakarja ostromolni, de Damyans lebeszéli erről, miután tudomására jutott, hogy sok magyar lovag jó királya segítségére.

Florimont számos fogolylyal s nagy zsákmánnyal vonul vissza Phelipopleba s az egész szerzeményt kiosztja vendéglátó gazdájá, meg a lovagok között. Risust igen meglepi a povre

perdu nemes viselkedése, ismételten kérleli, földné fel előtte kilétét. A lovag a kérésnek eleget is tesz, azon föltétel alatt, hogy Risus nem árulja el titkát addig, a míg Candobrason végleges diadalt nem arat.

A győzelem hírére rendezett udvari lakomán Florimont és a királyleány ismét találkoznak; szenvedélyük új tápot nyerve, elhatározzák, hogy titokban találkozni fognak. A találkát Romanadaple udvarhölgye, Cypriane s a povre perdu szállásadó gazdája, Delphins is elősegíti s Florimont kereskedőségédnek öltözve bejut kedvese szobájába.

E közben Phelippes tanácskozássra hívja egybe az udvaránál időző fejedelmi személyeket s Risustól értesülve a povre perdu kilétéről, fölfedezi Florimont származását lovagjai előtt s lakomát rendez a tiszteletére. A lakoma kellős közepén érkeznek meg Andrinople herczegének követei, segítséget kérve Candobras ellen, a ki országukba behatolt s már Andrinoplet ostromolja. Candobras haderejét a követek egyike így írja le: «ils sont quatre roys tenans le siege dont le moindre tient quinze mille hommes sus sa conduite sans maints autres advantcoureurs qui ont mis tout le pays a honte».

Az egybegyűlt lovagok elhatározzák a küzdelmet s 30.000 főnyi csapatot állítanak ki, Florimont vezérlete alatt. A csapat Candobras 80.000 főre rugó seregével Andrenople közelében tűz össze. Eleinte Florimontnak kedvez a szerencse, majd Candobras javára hajlik, míg végre Florimont segédcapatokkal megerősödvé, véglegesen legyőzi és foglyul is ejti ellenfelét.

A győzelmes háború jutalmául Phelippes vejévé teszi Florimont-t s társuralkodóvá koronáztatja. E frigyból született Phelippes, Nagy Sándor édesatyja.

Candobras, a kit a fogság igen megtört, följánlja Florimontnak hűbérül országát, de Florimont nem óhajtja vagyonát, csupán barátságát s visszaadja Candobrasnak szabadságát.

Alig kötik meg a magyar királylyal a békét, újabb háború vár Florimontra. Atyja országának feldulását kell megboszulnia a kartágói admirálison. A bosszú sikerül, a kartágóiak sziklás erődje, Clavergis hatalmába kerül s miután az admirális életét veszti a küzdelemben, özvegye a magyar király felesége lesz.

IV.

A magyarság szereplése a francia epikában épen nem ritka dolog. *Karl* Lajos¹ *Langlois* nyomán megállapította, hogy csupán a kinyomatott *chanson de geste*-ekben hazánk s nemzetünk neve mintegy háromszázszor fordul elő, a mely tekintélyes szám ötven éposz közt oszlik meg. Már a *Chanson de Roland*-ban (1081.) megjelennek eleink, mint a keresztény francziák pogány ellenei s e szerepükben egész a XIII. századba mélyen benyúló epikai termékekben föl-föltűnnek. Ez ellenséges viszony, részint a magyarok X. századi nyugati portyázásában, részint a garázdálkodó kereszties csapatok ellen folytatott küzdelmekben leli magyarázatát. A francia-magyar érintkezés kellemes emlékei pedig, minők az uralkodó s főúri házak családi összeköttetése, a francia szerzetes- és lovagi rendek (cziszterciek, templáriusok stb.) betelepítése, vagy alkalmaztatása, indítékul szolgálhatnak arra, hogy a nemzeti éposz kései s jobbára tudakos termékeiben francia-barát szerepében tűnjék föl hazánk s fejedelmei geneologiai kapcsolatba hozassanak a francia uralkodó házzal. Így lesz maga Nagy Károly anyja, a méltatlanul üldözött Berta királyné is egy magyar király, Flore leányává.

A magyarok ez epikai szerepét *Karl*² a következő jellemzésben foglalja össze: «A magyarok, mint harcosok, hírnökök szerepelnek; eleinte ellenségei a francziáknak és pogányok, később szövetségeseik. Névszerint Antelme, Glorian, Otthon, Guiteclin, Esmeré, Philippe királyokat s Milon herceget ismerjük. Az ország nagyon távol esik Franciaországtól; Magyarországba menni, a legnagyobb távolságot jelenti. Rendesen tengeren jutnak oda, mert nagy kikötője van. Az út tehát Itálián, de később gyakran Németországon át is vezet. Az ország termékei közül főleg lovat, öszvért, szamarat exportálnak Franciaországba, de a magyarországi arany és íjj sem ismeretlen. Magyarországnak sok városa van, de csak Esztergom (Strigun) van megnevezve. A magyarok szláv népek (szlavorok, bulgárok, oroszok) közt

¹ La Hongrie et les hongrois dans les chansons de geste, *Revue des langues romanes* LI. köt. 1908. jan.—febr. Szorgalmas tanulmány, melyet csak helyenkint torzít el egy-két elavult állítás, mint «les Bulgares étaient des finnois» (II. l.) vagy «Les Hongrois... apprirent des prêtres italiens à lire et à écrire» (16. l.).

² I. h. 35, 36. l.

élnék s a pogány korszak után a törökökkel és kúnokkal viselnek háborút».

A magyarságnak gyakori szerepeltetése a francia nemzeti époszban, természetesen maga után vonta, hogy neve az epika többi ágában is föl-föltünedezzek. Szerepe itt még kevésbé hozható konkrét történelmi tényekkel kapcsolatba, mint a chamson de gesteknél. A fogalom népszerűsége talán az egyetlen pozitív indítók, mely a Hongrie, Hongrois kitétel szereplését magyarázza.

Ez áll különösen a jelen esetben, Florimont eredeti verses redakciója, mely mindeddig nem jelent meg nyomtatásban, sajnos, nem állott rendelkezésemre; de az a gondos elemzése, melyet Paulin *Paris* hivatkozott művében a Bibliothèque nationale kéziratai nyomán találhatunk, elég támpontot nyújt ahhoz, hogy a magyarok szereplését későbbi változtatásnak, esetleg a másoló félreértésének tartsuk.

Ez elemzésben ugyanis Candiobras, a ki a mi Candobrasunkkal teljesen azonos, nem magyar, hanem bolgár király, a mi az események színhelyét tekintve, geográfiailag sokkal megfelelőbb. A mi szövegünk szerint például a povre perdu s Risus hadserege, mely az albán tengerpartról vonul Filippopolisz felé egy magyar városban tart pihenőt, a mi geográfiai képtelenség. *Aimon*, a kinek azon állítását, hogy ott járt a Balkánon, épen földrajzi tájékozottsága alapján hiszi el a mai kritika, nem is állít ilyent. Szerinte a város Bulgáriában fekszik s helyesen; hiszen Filippopoliszba az út tényleg erre vezet keresztül.

Miként lett a prózai népkönyvben Bolgárországból Magyarország, arra kétféleképen felelhetünk. Lehet, hogy a XV. században élt ismeretlen prózai áldolgozó tudatosan cserélte fel a neveket; de talán még valószínűbb, hogy hibás olvasásból eredő változással van dolgunk. Bolgárország neve az énekben Bougrie s gót minuszkulákkal írva, könnyen olvashatta szerzőnk *h*-nak a *b* betűt s *n*-nek a *u*-t. Ilyen formán könyvünk magyar vonatkozása egyszerű félreértésnek volna köszönhető.

Bármint álljon is a dolog, annyi tény, hogy e népkönyv útján a magyarság fogalma terjedt el a közönség szélesebb rétegeiben s vált népszerűbbé nemzetünk. Hungarikum volta tehát kétségtelen s a szerfölött ritka könyvecske méltón foglal helyet az ország első magyar vonatkozású gyűjteményében, melynek egyik marandó becsü ritkasága.